

'רודף שהיה רודף אחר חבירו להורגו, אומר לו: ראה שישראל הוא ובן ברית הוא והתורה אמרה...'
 — יש לשמוע מכאן שאף לרב הונא שאמר רודף אין צריך התראה, היינו לומר שאין צריך התראה עם
 כל דיניה, שיקבלנה ויתיר עצמו למיתה, אבל על כל פנים צריך להזהירו קודם לכן [כשיש פנאי לדבר.
 פוסקים], לומר לו שהוא ישראל ובן ברית ושהתורה התירה את דמו של הרודף. וכן כתבו כמה פוסקים.
 (ע' מאירי; שו"ת הריב"ש רלח, תעג, ועוד).

ואולם אין ברור האם התראה זו מעכבת, שאם הרגו ללא שהזהירו הריהו רוצח, או רק לכתחילה. וכן
 מה היא גדרה המדויק של התראה זו (ע' בפוסקים חו"מ תכה ובמפרשים).

'ההיא רבי יוסי ברבי יהודה היא, דתניא ריב"ז אומר: חבר אין צריך התראה לפי שלא ניתנה
 התראה אלא להבחין בין שוגג למזיד' — רש"י פרש שלפי ר' יוסי בר' יהודה אפילו עם הארץ אינו
 צריך קבלת התראה. ואולם מדברי התוס' (לעיל מא. ד"ה באשה) נראה שצידדו לומר שרק חבר אינו צריך
 קבלת התראה. ולפי זה פירוש דברי הגמרא הוא שמדובר כאן בחבר, וזה שאומרים לו ראה וכו' — לא
 בתורת התראה היא אלא שמודיעים אותו שישראל הוא ('חלב חטים' לג"ר חי יצחק טייב — לעיל מא).
 עוד בענין התראת חבר ע' לעיל דף ח:

'רודף שהיה רודף אחר חבירו להורגו, אמר לו, ראה שישראל הוא, בן ברית הוא, והתורה אמרה
 שפך דם האדם באדם דמו ישפך — אם אמר יודע אני שהוא כן — פטור. על מנת כן אני עושה
 — חייב' — נראה שאם אמרו לו בפירוש שיהרגוהו אם לא יפרוש, ואינו פורש — הרי זה כהתיר
 עצמו. ובברייתא אין מדובר שאמרו לו כן, לכך צריך קבלת מיתה מפורשת (חזון איש סנהדרין יטו, והוכיח
 כז).

דף עג

'ואין מושיע לה — הא יש, מושיע לה בכל דבר שיכול להושיע' — בספר משך חכמה (תצא כב, כז)
 פרש שלשון 'ישועה' בדרך כלל מופיע במיתתו של השונא [שלא כ'עזרה' שעל הרוב הוא משמש
 כהוספת כח לנעזר]. ובכל מקום בנ"ך שנאמר תשועה, הוא בהקשר למיתת נפשו של השונא. ואילו
 היה אסור להצילה בנפשו של הרודף, היה ראוי לכתוב "ואין עוזר לה", וכתב 'מושיע' — להורות
 שבנפשו של רודף ראוי להושיע.

(דקדק לכתוב 'על הרוב' ואילו בנ"ך כתב 'בכל מקום' — שהרי מצאנו 'ויקם משה ויושיען וישק את צאנם' — ולא הרג
 את הרועים, אדרבה, פרו"ל שהשקה את צאנם).

'אבדת גופו מניין, תלמוד לומר והשבתו לו' — מדלא כתיב 'השבות לו' אלא 'השבותו' — משמע
 שתשיב אותו עצמו לו (רמ"ה. והתוס' פרשו הדרשה מ'לו' יתירה).

'זהא מהכא נפקא, מהתם נפקא, אבדת גופו מנין, תלמוד לומר והשבתו לו? — אי מהתם הוה
 אמינא הני מילי בנפשיה, אבל מיטרח ומיגר אגורי אימא לא, קמ"ל' — אין להקשות לאידך גיסא,
 לכתוב לא תעמד ולא יצטרך והשבתו לו — כי בכלל חיוב השבת גופו גם כאשר אין פיקוח נפש
 ממש, אלא שתועה בין הכרמים וכיו"ב (וע"ע במובא בב"ק פא:).

ומהר"ם ז"ל תרץ שאם היה כתוב רק 'לא תעמד' הוה אמינא רק בגופו ולא בממונו, לכך צריך שני כתובים. [והרגיש בלשון רש"י, שאין במשמע כ"כ].

אך נראה לכאורה שכיון שבלאוין מחויב למסור כל ממונו ולא לעבור, הרי ב'לא תעמד' שמענו שחייב להוציא כל ממונו [ואפשר שזו כוונת רש"י]. מלבד אם ננקוט כדעת הסוברים שלא-תעשה שהוא ב'קום ועשה' הרי הוא כעשה שאינו חייב להוציא כל ממונו (וכבר נפתחה שאלה זו בראשונים; ע' בשו"ת הריב"ש שפ"ו; יו"ד קנ"ו; חות יאיר קלט. וע"ע בשו"ת אבנ"ו יו"ד קכ"ה; אג"מ יו"ד ח"א רכ"ג). וכן יש לשמוע מדברי הר"ן, שמיתור שמעינן ליה. ואפשר שכל שנמנע בגלל הפסד ממונו הוה אמינא שאינו במשמעות 'לא תעמד'.

ואף על פי שגם באבידה איכא לאו ד'לא תוכל להתעלם' (ע' מהרש"א), נראה לכאור' שאינו לאו העומד לעצמו אלא רק בגוונא שמצווה בעשה דהשבה מוזהר מלהתעלם (וכעין שכתבו אחרונים בלאו ד'לא תאמץ' ולא תקפוץ' שנאמרו רק כאשר יש 'פתח תפתח'). לא כן לאו ד'לא תעמד' עומד בפני עצמו ולא משום השבה.

'הוה אמינא הני מילי בנפשיה, אבל מיטרח ומיגר אגורי אימא לא, קמ"ל' — מבוואר שחובה להציל את המסוכן אף בהוצאת ממונו. ומשמע בפוסקים שאפילו אם לאחר מכן לא יקבל את כספו בחזרה מן המסוכן — חייב (וע' בשו"ת חות יאיר (קמו) שאפשר היה לומר 'לולא שכתבו הפוסקים פה אחד' שאין לנו לחייבו. וע' מנחת שלמה ז, א).

ועל חיוב החזרת המוצל את הממון שהוציא המציל — ע' במפרשים כאן ולהלן עד. וע"ע במובא ביוסף דעת ב"ק ס, ובשו"ת מהרש"ם ח"ה נד; שיעורי ר' שמואל ב"מ סי' סה עמ' שלא-ב.

וע"ע בשו"ת שבט הלוי ח"ה קעד — בגדר חיוב סיוע ממוני לטיפול רפואי להצלת חיים.

אודות חיוב להיכנס בצער ויסורים בשביל הצלת נפש — ע' מגן אברהם או"ח קנ"ו; העמק שאלה קכ"ט, ד; מגדים חדשים שבת לג:

וכן נחלקו הדעות האם מחויב לחתוך אברו בשביל הצלת נפש חברו. ומסקנת כמה פוסקים בזה לקולא, ואולם מדת חסידות היא. (ע' ש"ך קנ"ג ובפ"ת סקט"ו ובשו"ת אגרות משה יו"ד ח"ב קעד, ד).

וכן דנו בארוכה על היכנסות למצב של ספק סכנה כדי להציל חברו מסכנה ודאית — ע' בפוסקים ביו"ד קנ"ו. וכן להיכנס לסכנה ודאית כדי להציל חיי רבים. וע' בזה בשו"ת אג"מ שם ובשו"ת משפט כהן — הל' מלכים. ובמובא בב"מ סב.

בספר חכמת שלמה (לגר"ש קלוגר. חו"מ תכו) יצא לידון בחדש, שאין חייב להתבזות כדי להציל חברו. וכבר תמהו על כך והרבו להשיב על הדברים. ע' בספרים המצוינים לעיל ובכלי חמדה תצא, ובמנחת שלמה ז, ד. וע"ע להלן עד.

בדין 'הרג ואל יעבור' באיסור הלבנת פני חברו ברבים — ע' במובא בסוטה י:

(ע"ב) 'זרבי שמעון בן יוחאי דאמר עובד עבודת כוכבים ניתן להצילו בנפשו... ולרבי אלעזר רבי שמעון דאמר מחלל את השבת ניתן להצילו בנפשו...' — נראה לכאורה לפי שיטתם שאף בעריות, יסוד הדין שניתן להציל בנפשו, הוא משום חומר העוון, משום 'פגם גבוה' (להלן עד.), ולא משום פגם ההדיוט (-הנבעלת).

וכן יש ללמוד מדברי רש"י (בר"ה במקפדת): 'דאי בשאינה מקפדת לא קאמרי רבנן למקטליה משום עבירה, דלא חמור מעבודת כוכבים ושבת'. משמע שלדעת הסוברים שבעכו"ם ושבת מצילים, אין לנו מקור לכך שבאינה מקפדת לא יציל. ולפי זה היה בדין שהנבעלת ברצונה באיסור, ניתן להציל בנפשו [או בנפשה], וזו לא שמענו. ונראה, כיון שאין לנו מקור אלא מ'אין מושיע לה' וקרא באונס מיירי, אין לנו ללמוד אף ברצון. [וכן משמע קצת פשטות לשון הגמרא (עד רע"א) 'במפותה ודברי הכל' — משמע שאין חולק בדבר. וי"ל].

אך נראה ששאלה זו תלויה בשני תירוצי התוס' (בד"ה ומה), שלפי פירושם הראשון אכן יש לומר לר"ש ולר"א שהקפידה תורה משום האיסור, ולפי התירוץ השני — משום שפוגמה בעל כרחיה. [ולפי"ז יש לומר שע"ז יש בה פגם גבוה טפי, ואין ללמוד ממנה לגילוי עריות. וע' גם בשו"ת פני יהושע (מד) שנקט שאף לר"ש ולראב"ד הטעם משום פגם ולא משום חומר העוון, והוכיח זאת מרודף אחר בהמה שאינו נהרג. וכן מההיא דהעלה לבו טינא].

ולכאורה נראה שהוא הדין במבקש מחברו שיהרגנו, שלפי ר"ש ור"א אפשר שניתן להרוג את זה הבא להרוג. ולפי חכמים היה נראה לכאורה שאי אפשר, כי דוקא אם קם על רעהו לרצחו נפש גילתה תורה שניתן להצילו בנפשו. אך אפשר שכיון שאינו בעלים על גופו, לא שגא. וכן נקט מסברא בחדושי הנצי"ב.

והצגתי ספק זה לפני הגר"ח קניבסקי שליט"א, וזו לשון השאלה והתשובה:
 ילמדנו רבנו, בהא דתנן (סנהדרין עג) 'ואלו הן שמצילין אותן בנפשן, הרודף אחר חברו להרגו' — כיצד הדין במבקש את חברו שיהרגנו, והרי הוא בא להרגו לרצונו — האם גם בזה ניתן להציל בנפשו של הרוצח. דלכאורה יש להשוות רוצח לנערה המאורסה, שאם ברצונה — אין מציל בנפשו, דלא פגים לה. אך י"ל שכיון שאינו בעלים על גופו, אין בנתינת רשותו כלום, ולא שגא רצון ובעל-כרחו. מאידך, אם נאמר שניתן להציל בנפשו כסברא הנזכרת, קצת צ"ע שאם אדם בא להרוג את עצמו, לכאורה נראה שודאי אין סברא לומר שמותר להרגו כדי שלא יהרוג עצמו, וא"כ מאי שגא חברו ממנו עצמו, הלא בשניהם איכא שפיכות דמים, שאין אדם בעלים על גופו, וכנ"ל?

מענה:

על עצמו לא שייך להציל שהרי לא יצילנו משא"כ על חברו.

[יש להעיר על במשמעות הדברים בספר משך חכמה (תצא כב, כו), שלר' שמעון יש דין הצלה בנפשו ברודף אחר הבהמה. והלא מפורש בגמרא להפך. ומצוה לישב].

זרמינהו... — מבואר בכל הסוגיא שהרודף הואיל ומחויב מיתה, פטור מן התשלומין דקם ליה בדרכה מיניה. ומפורש כן במשנה לעיל (עב). [וכן מבואר בכתוב: אם זרחה השמש עלי — דמים לו —] — שאסור להרגו) שלם ישלם... הא אם אין לו דמים — לא ישלם].

מכאן הוכיחו בספרי האחרונים שדין הריגת הרודף, מלבד שהוא ענין הצלת הנרדף [גם במקום שהרודף אינו בר עונשין, וכמו שאמרו לעיל שגם קטן הרודף — נהרג], יש בו דין חיוב ועונש, בשעת הרדיפה בעצמה, שאם היה זה רק משום הצלה ולא חיוב ועונש, אין שייך לפוטרו מממון מדין 'קם ליה בדרכה מיניה', שאין כאן שני עונשים (עפ"י אפיקי ים ח"ב מ).

ובהמשך הדברים רצה לתלות שאלה זו, אם הוא ענין הצלה בלבד או גדר עונש, במחלוקת התנאים האם רודף בעי התראה. וכן במחלוקת ר' יונתן בן שאול וחכמים (ע' רש"י נו) האם ניתן להורגו אפילו בשניתן להצילו באחד מאבריו. ובאר שדעת חכמים שחיובו כעונש. או בסגנון אחר: עצם התרת דמו, בכך שניתן להציל הנרדף בחייו של הרודף, זה עצמו נידון כעונש, ולכן שייך בו קלב"מ.

[וע' לעיל שאמרו על הריגת הרודף 'אין עונשין מן הדין' ומ' דהוי עונש. ובפרט לטעם המהרש"א דאין עונשין מן הדין שמא אין די לו בכפרה לרוב חומרתו — ולכאורה ברודף אין שייך טעם זה, דדל מהכא ענין הכפרה, הלא נלמד מק"ו חיוב הצלה. ומוכח מזה שאינו משום הצלה גרידא].

וע"ע בחדושי הגר"ח הלוי רוצח א, ט; שו"ת אחיעזר ח"א יח, ב; זכר יצחק טו ד"ה וצ"ל דטעמו.

זרמינהו ואלו נערות... — על סתימת הרמב"ם משנת 'אלו נערות' כצורתה, ללא האוקימתות שבגמרא (כאשר העיר

בשער המלך — שבת כד ד"ה ודרך), ועל דין קלב"מ ב'רודף' — ע' מה שכתבו בשו"ת אחיעזר ח"א יח ובחדושי הגרנ"ט כתובות, סי' לט.

'... וחזר ובא עליה כדרכה' — לאו דוקא, שאפילו חזר ובא שלא כדרכה משלם קנס (תוס' יבמות נה.). יש לעיין מדוע צריך חזר ובא ואין מתחייב קנס ביציאתו כמו לענין איסור ערוה שחייב על יציאה כביאה.

דף עד

עיונים וציונים

רבי יונתן בן שאול אומר: רודף שהיה רודף אחר חבירו להורגו ויכול להצילו באחד מאבריו ולא הציל — נהרג עליו' — כבר האריכו ראשונים ואחרונים אם דינו של ר' יונתן בן שאול אמור גם לענין הנרדף עצמו, שאם יכול להציל באחד מאבריו של הרודף, אין לו רשות להרגו [כפשטות לשון רש"י], או רק כלפי שאר אנשים, אבל הנרדף עצמו יכול להשכים ולקום על הבא להרגו בכל אופן. וראה בארוכה במפרשים כאן ובשו"ת יביע אומר ח"ד חו"מ ה.

רבי יונתן בן שאול' — מלבד מאמר זה, לא נמצא אותו חכם בשני התלמודים ובתוספתא. ופעם נוספת מופיע ר' יוחנן בן שאול.

וכן יש: רב אסי בן שאול, ור' יוסי בן שאול (ובירושלמי מופיע כ"פ רבי ייסה בן שאול', ואולי כולם חכם אחד); רב תחליפא בן שאול; רבי חלפתא בן שאול (והוא מוזכר בעיקר בירושלמי, והוא ור' יוסי בן שאול היו מציפורי — ירושלמי שבת ד, ב).

'לא שניא, דאמר רבא: רודף שהיה רודף אחר חבירו ושיבר את הכלים, בין של נרדף ובין של כל אדם — פטור, מאי טעמא? מתחייב בנפשו הוא' — הרי שממון לזה ומיתה לזה — פטור מתשלומין. ואמנם יש סוברים שדוקא ברודף הדין כן, לפי שמיתתו נתונה ביד כל אדם והרי הוא מחויב מיתה כלפי כל אחד ואחד (עפ"י חדושי הר"ן; כסף משנה — עדות כא, י. ועתוס' כתובות לא. ובפרק ב דב"ק, כמה שיטות).

'קא סבר עונשין מן הדין' — זה תואם עם שיטתו הכללית של רבי שמעון דאזיל בתר טעמא. הרי שהטעם האנושי יש לו משקל יתר בדיני התורה (ראה בפירוט ביוסף דעת סוטה ח), ולכן אף על פי שאדם דן קל וחומר מעצמו, אפשר לענוש על פיו.

'סבר לה כאבוה דאמר עונשין מן הדין, ואתיא שבת בחילול חילול מעבודת כוכבים' — הגהה שאלה ששאלתי להגר"ח קניבסקי שליט"א, ותשובתו בצדה: נתקשיתי במה שפרש רש"י בדף עד. (בד"ה סבר) בהא דיליף ר' אלעזר בר"ש שבת מעבודת כוכבים בגזרה שוה ד'חילול' 'חילול' מקרא ד'ומזרעך לא תתן להעביר למולך ולא תחלל' — וצ"ע, הלא ר' אלעזר בר"ש עצמו ס"ל (לעיל סד.) שהמולך אינו בכלל עבודת כוכבים. ואם זיבח והקטיר לפניו פטור? מענה:

אף אם אינו ע"ז אבל הוא אביזריהו דע"ז.

שוב הראוני במהרש"א כע"ז. ואולם עדין צ"ע מדברי התוס' בשבועות ז: ד"ה בע"ז (וכ"ה בש"ר שם), שנראה מדבריהם דלא ס"ל לחילוק זה.